

KULTURKRÓNIKA

1789 ESZMÉJE

A forradalom soká készült, nagy kerülőutakon és sok közbülső tag bekapcsolásával alakult ki, s hogy ez így van, az elmúlt 150 esztendő elméleti és gyakorlati világa igazolja. Descartes racionalizmusa pl. sokkal pontosabb kifejezése az új világnak, mint Voltaire gunyos kritikája, Rousseau szentimentális lelkendezése vagy Montesquieu államszerkezeti elgondolásai. Ezek valamennyien csak a felületet látták, az élet számukra az állam funkciója és az emberi tartalom az egyesnek az államhoz való viszonya volt. Ezzel szemben a descartesi elvi kételkedés és az elvont-logikai észtan az új, polgári világ egyetemes összefogását, kifejezését jelenti. A feudalizmusnak a történelmileg kialakult észszerűtlenségei, a vadászterületek ápolása a mezőgazdálkodás elhanyagolásával, a kezdetleges földműveléssel, sőt ugartartással szemben, a jobbágyság által termelt javak mind nagyobb hányadának elvétele a termelés intenzívebbé tételével szemben, a céhekbe szorított ipari termelés megakadályozása a produkció kiterjesztése helyett, az adómegosztás anarchiája, az államjövendelmek udvartartásra és sikertelen háborúkra való fordítása, stb. stb., — a polgári *common sense* számára felfoghatatlannak, értelmetlennek, ostobának kellett, hogy tűnjenek, melyek megszüntetése tehát „általános érdek“, az emberi ész követelménye. A polgári lét érdeke éles világot vetett ezekre az észszerűtlenségekre és egyetemessé hiposztazálta magát, hogy az észszerűség alapján váljék a stéyési *tiers état*, mely eddig semmi volt, mindenné.

Ugyancsak döntőbb, általánosabb és mégis konkrétabb megismerést nyújt a francia forradalom társadalmi-termelési alapját illetőleg a tudomány matematikai alapelveinek kiépülése, mint az udvari pazarlás legdörgedelmesebb ostromozása. A polgári termelés egyfelől elveszti személyi kötöttségét, a közvetlen szükségletekre való termelést felváltja a piaci árutermelés, mely a termelés folyamatát eldologiasítja, másfelől megszűnik a minőségi termelés is a mennyiségi termelés előnyomulásával. Az árunak, mint a Galilei-féle tárgyagnak, nincsen színe, szaga, milyensége, csak nagysága, formája és mozgása. Az áru mennyiségi határozmányai fejeződnek ki a polgári filozófiában, mely az érzéki tulajdonságok volóságát tagadja, illetve szubjektívvé deklarálja. A mozgás pedig, amelynek törvényeit megint csak Descartes teszi meg leghatározottabban a legmagasabb természettörvénnyé, a feudális statikus termelési állapottal szemben az áru és pénz forgásának, állandó dinamizmusának principiumát szolgáltatja.

E mozgás azonban nem véletlen, hanem szigorú, örök törvények szerint megy végbe: *kiszámítható*. E kalkulációképesség az ideálja a polgári társadalomnak, hiszen ezen múlik a termelt áruk elhelyezésének, azaz a haszon realizálásának a lehetősége, a termelés célja. S hogy léte kétségbevonhatatlan, világa abszolút legyen, ez a világ: a *newtoni* világ-egyetem, mely „csoda és önkény nélkül, cél és szándék nélkül való, az ő köröző pályáin önmagában szilárdan nyugodva és önmaga által fenntartva: az ész és igazság világa, az örök és csendben működő törvényszerűség világa.“

Ez az időtlenség, történelmietlenség azonban nemcsak azt célozza, hogy a polgári társadalom öröklétűnek, véglegesnek deklarálja magát. Támadás is van benne a multtal szemben: a feudalizmus privilégiumai, állami és társadalmi berendezkedései, intézményei történelmi jogon, szokásjogon alapultak, fennmaradásuk szankciója nem az alkotmány vagy törvény, hanem a mindenkori tényleges hatalom volt. Megokolásuk is a történelmi tényekkel történt — hogy pl. Bretagneban a só (a francia forradalom e szinte szimbólummá növekedett támadási tárgya) ára másfél livre, a szomszédos Normandiában pedig 51 livre volt, mivel az előbbi tartomány már korábban nagy összeggel váltotta meg a pénzzavarban levő koronától a sóadót s így nem kellően adót fizetni, az árát alacsonyra szabhatták, míg a másik tartományban nem — s így, hogy ezek a zavaró körülmények a polgári termelés útjából eltávolíttassanak, semmi sem kellett deklarálni minden történelmi jogot, illetve minden jogot, mely hagyományon, szokáson alapult. A véletlen történelmiséget fel kellett, hogy váltsa az egyetemes törvényszerűség, amely, mint a polgári filozófusok és tudósok kimutatták, a természetben örökérvénnyel uralkodik; s ugyanez az örökérvényű törvényszerűség uralkodik a társadalomban is: ez a természetjog igazi értelme.

A természeti jog nem tételez fel kialakulást, történelmi fejlődést, — egyszerűen van és nem kérdezi, hogy hogyan jött létre. „Hogyan jött létre e változás?“ — kérdi Rousseau a *Contrat social*ban és nyugodt lelkiismerettel felel rá: „Nem tudom“. A természetjog a francia forradalom polgárságának történetfilozófiája. A feudalizmus történelmi-tradíciós-hatalmi, azaz singuláris elveivel szemben egyetemes elvet állított fel, axiomákat, melyeket nem lehet bizonyítani, de amelyek igazsága éppúgy világos és tiszta, azaz evidens, mint Descartes axiomái.

Ezek az axiomák fel-feltűnedeznek a forradalom előtti irodalomban többé-kevésbé pontos formulában, hogy aztán egyre tökéletesbüljenek a forradalom nemzetgyűlési tagjai között szétosztott cahierkben, melyekből aztán kikristályosodott a végső forma: az 1789-es *Declaration des droits de l'homme et du citoyen*. E nyilatkozat 17 pontjában hiába keressünk rendszert, logikai összefüggést, nem foghatjuk fel sem, mint egy ujonnan alakult állam alkotmányát, sem pedig, mint egy tudós társaság alapprincipiumainak összefogását. Kezdve Rousseau *Contract social*-jának préludiumával: „Az ember szabadnak született“, — folytatva a négy kardinális emberi joggal (szabadság, tulajdon, biztonság és az elnyomás elleni ellenszegülés joga), befejezve a tulajdon csak kártérítés ellenében való kisajátításának kinyilvánításával, taxatív felsorolással található meg ezekben a pontokban mindaz, ami az 1789.-i forradalmi polgárságnak fáj és amire vágyakozik.

150 év történelmi távlatában azt kell mondanunk, hogy jogos volt e nyilatkozat első kritikusanak XVI. Lajosnak a bírálata, ha csak a nyilatkozat szövegét vesszük: „Nagyon jó elveket tartalmaz, amelyek alkalmazsak arra, hogy az Önök munkáját irányítsa. Azonban vannak olyan elvei is, amelyek magyarázatra szorulnak, sőt egymástól eltérő értelmezéseket is megengednek, és ezeket csak abban a pillanatban lehet helyesen megítélni, amelyekben valódi értelmük meg van határozva azokban a törvényekben, amelyeknek a nyilatkozat alapjául szolgál.“

Sőt bizonyos tekintetben azt a kortársi gáncsoskodást is megokoltnak

kell látnunk, amely szerint a nemzetgyűlésnek ilyen nyilatkozatot tenni teljesen felesleges és értelmetlen, — a nemzetgyűlés ne filozófáljon, hanem adjon új alkotmányt és hozzon törvényeket.

Azokban képzeljük el azt a történelmi helyzetet, amelybe a harmadik rend került: évtizedek gazdasági, elméleti, politikai harca után elkövetkezik a pillanat, amikor úgy érzi, hogy győzött, hogy „minden lett“, hogy — mint későbbi forradalmakban azután ugyanez az érzés konkrétan kifejezésre jutott — „minden a miénk“. Ebben a makrokozmikus pillanatban tennie kell valamit, valami nagyot, amely évszázadokra szól és megremegteti az egész világot. Csak ebben a hangulatban jöhet létre olyan elvi kijelentés is, amelyet a nemzetgyűlés határozatának első cikkelye tartalmaz: „A nemzetgyűlés az egész hűbéri rendszert eltörli“, — amikor ez a hűbéri rendszer még Franciaországban is nem egy adut tartogatott, Európa többi része pedig még, mint Kropotkin írja a Francia forradalom történetében, „alaposan benne volt a mindenható királyság és a hűbéri terhek éjszakájában.“

Viszont, ha rendszert nem is, de pontos osztályöntudatot mutat ez a deklaráció, — és ebben van a mi számunkra a döntő jelentősége és történelmi szerepe. Hogy nemcsak a gyakorlati alkalmazás, — amely az egyenlőség és testvériség jelszava alatt mindjárt aktív és passzív állampolgárokat csinált, csak az előbbieket, akik legalább 3 munkanapnyi egyenes adót fizetnek, engedvén be az alkotmány sáncaiba, — hanem már maga az elvi nyilatkozat is pontosan megjelölte azokat a határokat, amelyekben túl a győztes polgárság nem hajlandó menni, olyan magasfoku osztályöntudatra mutat, amelyből a későbbi korok új osztályának sokkal többet kellett volna tanulnia, mint amennyit a világ legtöbb helyén tanult.

Nem elég, hogy az emberi jogok másodika mindjárt a tulajdon, a nyilatkozat utolsó pontja e tulajdont még külön szentté és sérthetetlené is avatja; s ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a girondisták a későbbi ünnepeken a körülhordozott szobrok talapzatára nem a szabadság, egyenlőség, testvériség szentháromságát vésték, hanem a liberté, égalité, propriété szavakat. S amíg az amerikai függetlenségi nyilatkozat, amelyet példamutatónak szoktak beállítani 1789 számára, minden megkötöttség nélkül deklarálja a sajtó- és gondolatszabadságot, addig a francia nyilatkozat 11. pontja ahhoz, hogy minden polgár szabadon beszélhet, írhat és nyomtathat, — gyorsan hozzáfűzi: ha a törvény által meghatározott esetekben felel az ebből a szabadságból folyó visszaélésekért.

Hegel, mint csodálatos napfelkeltét üdvözölte ezt a napot (Phil. der Geschichte). „Ebben a korszakban — írja — minden gondolkodó lény ünnepe. Felséges meghatódottság uralkodott ezekben az időkben, a szellem nagyszerű lelkesedése remegett át a világon, mintha az istennek és a világnak a kibékülése érkezett volna el.“

De ez a nagyszerű lelkesedés sem törte át még az ünnepi pillanatokban sem az osztálykorlátokat. 1789 polgársága a maga társadalmában termelni akart, a termelt árut eladni akarta, s mivel mindez nem volt lehetséges a feudális állam megkötöttségei miatt, — szabadságot akart. A szabadság pedig ebben a viszonylatban csak negáció, akadályok eltüntetése, a pozitív tartalmat nem sikerült megtalálnia, illetve amikor a forradalom izzásában a gyors tempóban kialakuló alsóbb osztályok kezdték meg-

találni a tulajdonban, helyesebben a tulajdon megszüntetésében, — akkor egyszerre sietve kénytelen volt visszafordulni arról az utról, amelyen ő már nem járhatott.

Mert amikor ezek az alsóbb rétegek a tulajdon Szent Bertalan éjszakaijáról kezdtek beszélni, a nemzetgyűlés határozatainak sorában (augusztus 5, 6, 8, 10, 11-én) hatálytalanította előbbi intézkedéseit. Választójogi korlátozás, a gyülekezési szabadság megsemmisítése, a parasztok politikai jogoktól való megfosztása, stb. — minderről joggal írhatta a diadalmas forradalom teljében Marat az ő Ami du Peuplejében, hogy „a nép... ma béklyóba van verve a törvény nevében, zsarnokoskodnak felette az igazságosság nevében és szolgaságba van döntve az alkotmány nevében.“

S aztán lassankint az Ész Istennője is leszállt oltáráról, és a történelem „lovagló világszelleme“ beköltözött egy fiatal tábornokba, hogy azon keresztül likvidálja mindazt, ami a polgárság uralmának kiépítéséhez szükségtelen, biztosításához pedig káros volt. Így lett az ész birodalmából konventeken, direktóriumon, konzulátusokon, császárságokon keresztül végeredményben a polgárság demokratikus köztársasága, a szabadságból szabadversenyos kapitalizmus; az egyenlőségből a törvény előtti egyenlőség. A testvériségből pedig? Ebből tulajdonképpen semmi sem lett. Konkrét formáit egyelőre bírói ítéletek takarják és valószínűleg sok tinta és sok vér fog még elfolyni, amíg olyan relativ megvalósulás stádiumába is eljut, mint a másik két jelszó.

Egy fontos körülmény azonban máris nyilvánvaló: hogy a *fraternité* a szentháromságban a propriété helyét foglalta el és ebben az összefüggésben, mint alapelv a másik kettő is új megvilágításba kerül. Különösen akkor, amikor a társadalmi fejlődés olyan helyzeteket teremt, amelyekben a szabadság és egyenlőség is lassankint kikerül a polgári rész-megvalósulás béklyóiból és nem mint támadók, hanem mint megtámadottak visszakapják eredeti fényüket és új cselekvésekre ösztönöznek.

1789 tizenhét pontjának majd mindegyike ismét aktuálisá vált. Olyanná, amelynek megvalósításáért, helyreállításáért, érvényesítéséért megint küzdeni kell. Ennek a küzdelemnek azonban ma már mások a harcossai, ellenfelei, mások a feltételei és perspektívái. A történelmietlenség megbosszulta magát. A francia 150 év előtti polgárság azt hitte: az egész mult értéktelen, a világ becsapás és előítéletek áldozatává vált. Minden, ami volt, elvetendő, most valami egészen új következik, csak egy roppant erőfeszítés kell, aztán deklaráció kell, s leomlanak Jerichó falai: megvalósult az abszolút igazság, az ész birodalma, a tökéletesség és boldogság: hogy jelszó és valóság — egy. S hogy minden máskép történt — a csalódottságot, a hitvesztést, elernyedtséget, kilátástalanságot ügyesen le tudták számítani másfél századon keresztül mind a mai napig azok, akiknek érdekükben állott, hogy az elv és valóság között antagonizmus keletkezzék.

Viszont ez az antagonizmus mások számára is tanulságossá vált; akik rájöttek, hogy társadalmi feladatok megoldását nem lehet *kicsészlni*. Hogy konkrét tények konkrét feladatokat hordoznak magukban és ezeket csak burkukból ki kell fejteni. Hogy nem feltalálni, hanem felfedezni kell a valóságot, annak mozgását figyelemmel kísérni. Hogy a jelenben benne a mult és elmúlt korok elméletei, jelszavai, elvei is segítő eszközök lehetnek a felfedezésben és megváltoztatásban.

1789 eszméje csak bizonyos szempontból avult el: ha bárhol is, bárhol is lezártnak tekintjük a történelmet és azt nézzük: mi valósult meg a célkitűzésekből és hogyan. De ha azt vesszük, hogy a szabadságnak ma több ellensége van, mint valaha, az egyenlőség pedig, nem a jogi, hanem a termelőeszközkhöz való viszony egyetemes egyenlősége még mindig a legfőbb eszköz arra, hogy az emberiség a testvériség állapotába eljusson, akkor meg kell állapítanunk, hogy sem 1789, sem előzői, sem utódai nem végeztek hiábavaló munkát és a történelem mai borús horizontja csak egyesek alkonyát jelenti. Igazában azonban a hegeli „csodálatos napfelkelte“ még csak ezután következik. (Sándor Pál)

MAGYAR NÉPDALOK GRAMOFONLEMEZEKEN. Napjainkban is sokan vannak még olyanok, akik úgy gondolják, hogy a cigányok által játszott „magyar nóták“ azonosak a magyar népzennel. Nagynevű népzene kutatóink alapvető munkái rávilágítottak erre a kérdésre s ma már tudjuk, hogy a cigányok által játszott nóták nem azonosak a magyar népdalokkal. E nóták szerzőit gyakran ismerjük; vidéki magyar urak ezek a szerzők, akiket kezdetben a legnemesebb szándékok vezettek, amikor ezeket a dalokat írták. Ennek felismerése óta ezt a cigányok által játszott zenét népies magyar műzenének nevezzük, amely — zenei különbségeken kívül — főleg abban tér el a magyar népzentől, hogy mindössze százéves a multja és egy társadalmi réteg: az uri osztály zenéje. Ezzel szemben a magyar népzene, annak főként régi stílusa legalább másfélezer esztendő, és ha ma nem is, de valamikor az osztatlan magyar közösség zenéje volt. Ezt a zenét a magyar néphagyomány tartotta meg napjainkig és most van az utolsó alkalom arra, hogy eredeti előadásmódját gramofonlemez útján megrögzítsük, mert falvaink elproletarizálódása elpusztítja vagy alaposan elváltoztatja a népművészetet és közzöttük a népzent is.

Az első tudományos értékű magyar népzenei gramofonlemez felvételeket Bartha Dénes kezdeményezése készítette elő. Ezeket az első felvételeket az Orsz. Magyar

Történelmi Múzeum Néprajzi Tára és a Magyar Tudományos Akadémia népzenei bizottsága együttesen végezte. A felvételeket egyes intézetek és magánosok áldozatkészsége tette lehetővé, amelyekhez csatlakozott a Magyar Rádiótársaság is azáltal, hogy a felvételekhez szükséges technikai berendezéseket és a helyiséget ingyen bocsájtotta a felvételek szolgálatába. Ez a sorozat négy lemezből áll, rajtuk többségben régi stílusú, gazdagon ékesített, dunántúli dallamok és hosszú-furulyán előadott dallamok vannak. A felvételek zenei részét Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László irányították, amennyiben ők válogatták ki a lemezeire került dallamokat a népi énekesek „repertoárjából“. E felvételsorozat után a munka egy időre anyagi nehézségek miatt megakadt. Ekkor lépett közbe Kozma Miklós, a magyar rádió elnöki igazgatója, aki felismerte e munka felbecsülhetetlenül nagy kulturális jelentőségét, és intézkedéseivel megteremtette a további felvételek anyagi alapjait. Ettől a pillanattól kezdve a rádió vette kezébe a felvételek ügyét. A munka kereteit kiszélesítették, nagyarányú tervezet készült, amely többszáz lemezeire való felvételt tűzött ki feladatául. Ilyen megalapozás mellett lehetővé válik a magyar népzene összes műfajainak gramofonlemezre való felvétele. Énekeseken kívül dudások, hegedűsök és egyéb hangszeres népi előadók játékát is felveszik, és ezek mellett a magyar néphagyomány prózai része is lemezeire kerül.